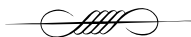

- ⁶⁰ *Ellenzék* 1947. szept. 6. 5. p. Erős Gyula: Betegági interjú Keresztes Tamással, a minitagzdával, a szegények képviselőjével. Az 1945-ös nemzetgyűlési, illetve az 1947-es országgyűlési almanach összeállítói nagyrészt erre a cikke támaszkodtak. Vö. *Nemzetgyűlési Almanach 1945–1947*. Főszerk. Vida István. Budapest, 1999. 276–277., ill. *Országgyűlési Almanach 1947–1949*. Főszerk. Marelyin Kiss József – Vida István. Budapest, 2005. 207.
- ⁶¹ *Ellenzék* 1947. szept. 6. 5. Erős Gyula: id. interjú
- ⁶² Uo.
- ⁶³ *Országgyűlési Napló 1947–1949*. I. köt. 640–646. h.
- ⁶⁴ Idézi: IZSÁK LAJOS: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1949*. Budapest, 1983, Kossuth. 215.
- ⁶⁵ A választási bíróság határozatát lásd Földesi – Szerencsés id. mű 347–355.
- ⁶⁶ PAP ISTVÁN: *Hol a hazám?* Budapest, 1988, szerzői kiadás. 170.
- ⁶⁷ BORBÁNDI GYULA: *A magyar emigráció életrajza*. Budapest, 1989, Európa. 507., ill. NAGY VINCE: *Októbertől októberig*. Budapest, 1991, Európa. 403.
- ⁶⁸ Borbándi Gyula: id. mű 509.
- ⁶⁹ Somogyi-könyvtár Vasváry Ödön gyűjteménye. Keresztes Tamásról szóló cikkek. *Amerikai Magyar Népszava*, 1953. szept.
- ⁷⁰ Országos Széchényi Könyvtár Mikrofilmtár FM 3/3981. *Amerikai Magyar Népszava* 1953. júl. 21. 1.
- ⁷¹ Uo. 1953. júl. 22. 4.

BÁN ANDRÁS

A Fehér Gárda mozgalma a Dél-Alföldön

Hatvan évvel ezelőtt, 1949 nyarán elindult egy rendszer ellenes szervezkedés a Hódmezővásárhely és Orosháza közötti tanyavilágban. A dél-alföldi Fehér Gárda (FG) mozgalomban részt vevők célja nem kevesebb volt, mint a kommunisták elűzése a hatalomból, ezáltal a fennálló államrend, a kibontakozó államszocializmus megdöntése. Első hallásra mindez talán illuzórikusnak tűnik, azonban az FG tagságának létszámát, valamint területi kiterjedését tekintve a „hosszú ötvenes évek” rendszerellenes mozgalmi közül a legjelentősebb, az 1956 őszi események vidéki előfutárának tekinthető. A mozgalom részletes, a legfontosabb kérdéseket tisztázó szakirodalom azonban a mai napig nem áll rendelkezésünkre.

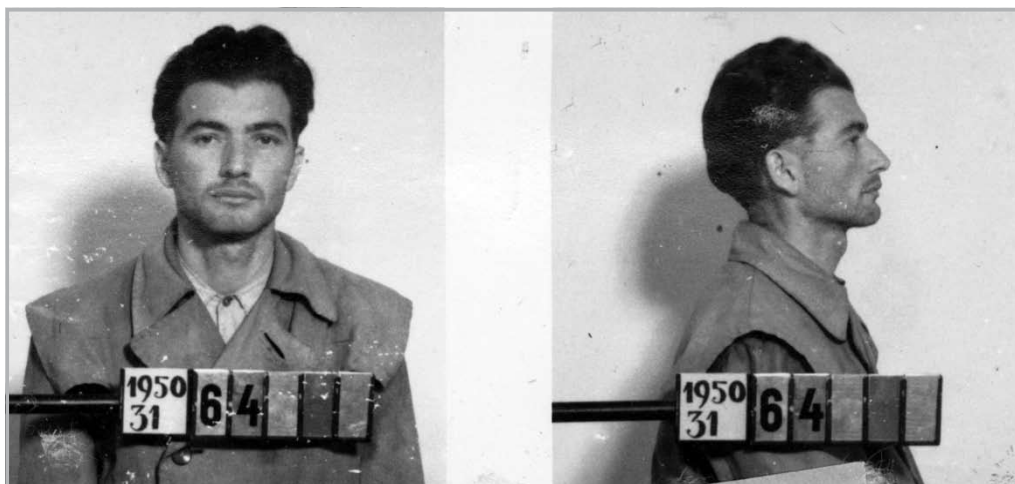
A témával először Szent Tibor hódmezővásárhelyi néprajzkutató foglalkozik egy 1995-ös tanulmányában,¹ melyben az egykori résztvevők és érintettek visszaemlékezéseire támaszkodva vázol fel egy egyoldalú képet a mozgalom történetéről. „Orális történelmi tanulmánya” azonban abból a szempontból mindenképpen jelentősnek tekinthető, hogy több évtizedes csendet megtörve bírta szóra az egykori érintetteket. Szent Tibor tanulmánya után egy évtizedig nem jelent meg az FG történetével kapcsolatban, majd 2005-ben mindjárt kettő.

A kizárólag az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában (ÁBTL) található anyagokra, illetve kis mértékben a bírósági iratokra támaszkodó Bálint László az 1950-es évek Csongrád megyei rendszerellenes szervezkedésekről szóló könyvében² az FG mozgalomnak is szentel egy fejezetet. Szent Tibor tanulmányának ellenpontjaként, szintén módszertani hibát ejtve, pontatlanságokkal tűzdeli tele munkáját.

A leginkább elfogadható képet Őze Sándorné és fia, Őze Sándor könyve³ rajzolja meg a FG mozgalomról, melyben a szerzőpáros a dél-alföldi, Hódmezővásárhely környéki parasztság helyzetét mutatja be az 1940-es évek végén – 1950-es évek elején, az FG mozgalom történetén keresztül. Könyvükben az ügynökjelentések és kihallgatási jegyzőkönyvek közlése mellett teret adnak a résztvevők, szemtanúk visszaemlékezéseinek is, melynek köszönhetően a fent említett két munkánál szakmailag lényegesen magasabb értéket képvisel, azonban kusza szerkesztémódja miatt mégis megmarad a nehezen használható dokumentumgyűjtemény szintjén. A felsorolt, témával kapcsolatos szakirodalmak azonban hibáik-hiányosságai – melyek rámutatnak a téma feldolgozásának módszertani nehézségeire-buktatóira – ellenére is fontos kiindulópontjai voltak kutatásomnak, a mozgalommal foglalkozó, „Fehér Gárda” címet viselő operatív dosszié⁴ mellett. Utóbbi rendkívül fontos információkat tartalmazott a szervezkedés rekonstruálásával kapcsolatos részletek tisztázásában. A mozgalom egykori tagjai további sorsának nyomon követésére jól használhatók a „Fejes” fedőnevű ügynök által írt, nagy mennyiségű jelentéseket tartalmazó dossziék.⁵

Történeti környezet

Az 1948-as évben nagyjából befejeződött a kommunista hatalomátvétel a szovjet megszállás alatt lévő⁶ közép-európai országokban,⁷ így Magyarországon is. A kizárólagos politikai hatalmat birtokló kommunisták hozzákezdtek a gazdasági hatalom megszerzéséhez is.⁸ Az iparosítás mellett megindult a mezőgazdaság szovjet mintára történő kollektivizálása, a szövetkezetek létrehozásával.⁹ Sorra jelentek meg a parasztságot sújtó miniszteri rendeletek a szövetkezetesítésről,¹⁰ valamint a beszolgáltatási kötelezettségekről,¹¹ törvényerejű kormányrendeletek a tanyarendszer felszámolásáról,¹² a kommunisták ezzel a parasztság minden rétegében szertefoszlatták az illúziókat.¹³ A kommunista párton belül 1949. márciusában lezajlott az első nagy koncepcionális vita,¹⁴ mely során Nagy Imre került ellentétbe a komplett pártvezetéssel. Az ütközőpont a szövetkezetesítés radikálisságának kérdése volt.¹⁵ Nagy azt az álláspontot képviselte, hogy nem szabad teljesen megszüntetni a kisparaszti földtulajdont,

BLAHÓ JÁNOS, A FEHÉR GÁRDA ELLENÁLLÁSI MOZGALOM KIVÉGZETT VEZETŐJE (1923-1951)
FORRÁS: EMLÉKPONT

A SZERVEZKEDŐKTŐL ELKOBZOTT FEGYVEREK
 FORRÁS: ÖZE SÁNDORNÉ - ÖZE SÁNDOR: MAGYAR PARASZTBALLADA - FEHÉR-
 GÁRDA A DÉL-ALFÖLDÖN. HÓDMEZŐVÁSÁRHELY, 2005, 223.

megélhetésüket, létüket fenyegető intézkedések hatására. A városi lakosság élelmiszerellátását és a mezőgazdasági haszon ipari fejlesztésekre való felhasználását célzó beszolgáltatási rendszer soha nem látott terheket helyezett a parasztságra, és ha mindez még nem lett volna elég, mindennaposak voltak a helyi kommunista adminisztráció túlkapásai.¹⁸

A „kulák” fogalma¹⁹ is ebben az időszakban kezdett el meggyökeresedni a köztudatban, melynek kritériumai ugyan le voltak szabályozva, azonban a kommunista adminisztráció „rugalmasan” kezelte a határokat. Így fordulhatott elő, hogy a cenzuson²⁰ kívül esők is kuláknak számítottak, megjelent az ún. „viselkedési” kulák²¹ fogalma és a Dél-Alföldön (is) sokak életét megnehezítette a kuláklistára kerülés és az ebből fakadó represszió. A hatalom ugyanis egy széles társadalmi csoport kirekesztését és gazdasági ellehetetlenítését célozta meg azzal, hogy kuláknak bélyegezte meg.

A mozgalom kezdetei

A Hódmezővásárhely és Orosháza közötti tanyavilágban élők mindennapjait is átható, a létbizonytalanságból fakadó elégedetlenség légkörében ugyanakkor jelen volt a reménykedés is, bíztak a változásban. A közös beszélgetések, kártyázások, rádióhallgatások alkalmával szóba kerültek a mindennapi gondok mellett a nemzetközi és hazai politikai kérdések, és ha voltak is bizonyos nézetkülönbségek az emberek között, valamiben egyet értettek: helyzetük javulása csak akkor lehetséges, ha a hatalom nem a kommunisták kezében összpontosul. Mindebből nem következik egy rendszerellenes szervezkedés kialakulása, mint azt az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) emberei általában látni akartak a tanyai emberek összejöveteleiben, beszélgetéseiben.²² Egy vezetőre volt szükség, aki a felszín alatt szunnyadó indulatokat, a társadalom igen széles rétegében meglévő elégedetlenséget ellenállássá, mozgalommá szervezi. Blahó János indította el a mozgalmat Orosházáról, melynek centruma rövidesen áttevődött az Orosháza és Hódmezővásárhely között fekvő tanyavilágra, majd megyehatárokat nem ismerve terjedt tovább.

Blahó²³ Érsekújváron született, 1923. január 17-én. A nyolc elemi iskola elvégzése után (1938) az érsekújvári Cikta cipőgyárban dolgozott munkásként, egészen 1944. augusztusáig, ekkor hívták be katonai szolgálatra. Szovjet hadifogságba esett 1945. márciusban, ahonnan szeptember 11-én tért vissza Magyarországra. Először Szegedre, majd Orosházára került. Mivel nem sikerült munkát kapnia, 1946-ban Csehszlovákiába ment, ahonnan azonban még

ugyanis azzal szembekerül-
 nének az egész parasztsággal,
 és veszélyeztetnék a szövet-
 kezeti mozgalom sikerét.¹⁶
 A vita természetesen Nagy
 Imre vereségével végződött
 – egy időre a politikai irányítá-
 sából is kiszorult¹⁷ – így a
 parasztság helyzete megpe-
 csételődni látszott.

A parasztság elégedet-
 lensége érthető módon or-
 szágszerte nőtt, az őket sújtó,

KOVÁCS ISTVÁN, A FEHÉR GÁRDA ELLENÁLLÁSI MOZGALOM KIVÉGZETT VEZETŐJE (1927-1951)
FORRÁS: EMLÉKPONT

ugyanebben az évben kérte visszatelepítését Magyarországra. Orosházán telepedett le, ahol előbb gyümölcs kis-, majd nagykereskedőként dolgozott, egészen 1948 végéig.²⁴ Vállalkozását nagyobb tőke nélkül kezdte el, ezért amikor egy szállítmány megromlott és nem tudta leszállítani, csődbe jutott. Közben 1949 tavaszán bevonták a kereskedelmi engedélyét, felesége kulák származására hivatkozva.²⁵ Próbált segítséget kérni a pécsi ÁVH-n dolgozó nagybátyjától, Décsi Istvántól is, aki nem tudott neki munkát keresni. Ezután alkalmi munkákból élt, és éppen aratás közben jelent meg a földön, ahol Blahó dolgozott, 1949 júliusában egy titokzatos, „városias öltözötű” ember, aki Fekete néven mutatkozott be. Elmondta, hogy Szegedről érkezett, az FG nevű mozgalom egyik országos vezetője, ismeri Blahó repülőtiszt-i múltját,²⁶ és felszólította, hogy csatlakozzon a szervezkedéshez, melynek célja a polgári demokrácia megva-

lósítása Magyarországon.²⁷ Blahó vállalta a FG mozgalomhoz való csatlakozást, majd azzal váltak el, hogy Fekete jelentkezni fog. Ez négy nap múlva meg is történt, amikor is Fekete aláíratott Blahóval egy belépési nyilatkozatot, átadott egy tizenkét pontból álló szervezeti szabályzatot és részletes instrukciókkal látta el Blahót a szervezés megkezdését illetően.

Feketével a következő találkozóra 1949 augusztusában került sor az orosházi piacon. Mivel Blahó ekkor még nem kezdte el a szervezést, Fekete utasította, hogy minél hamarabb tegye azt meg, és pénzt is gyűjtsön a mozgalom fenntartása számára, és az adományozóknak adjon a szervezet pecsétjével ellátott nyugtát. Ezen kívül a fegyverek gyűjtésére is utasítást adott. A szervezkedés felépítésére vonatkozóan is kapott utasításokat Blahó, mint területi vezető, a „nagyfőnök” címet jogosult viselni, az általa beszervezettek lettek a főszervezők, ha további embereket szerveztek be, akik szervezői tevékenységet folytattak, azok pedig a szervezői címre jogosultak.²⁸

A mozgalom „aktív” időszaka (1949–1950)

A Feketétől való elválás után tehát Blahó megkezdte a szervezést, elsőként Kovács István székktutasi szeszfőzdést szervezte be, akihez pálinkát főzni járt, majd az ismeretségi köréből további két fő, Líbor János szentetornyai (ma: Pusztaszentetornya, Orosháza része, Békés megye), valamint Szilágyi Sándor orosházi lakosokat.

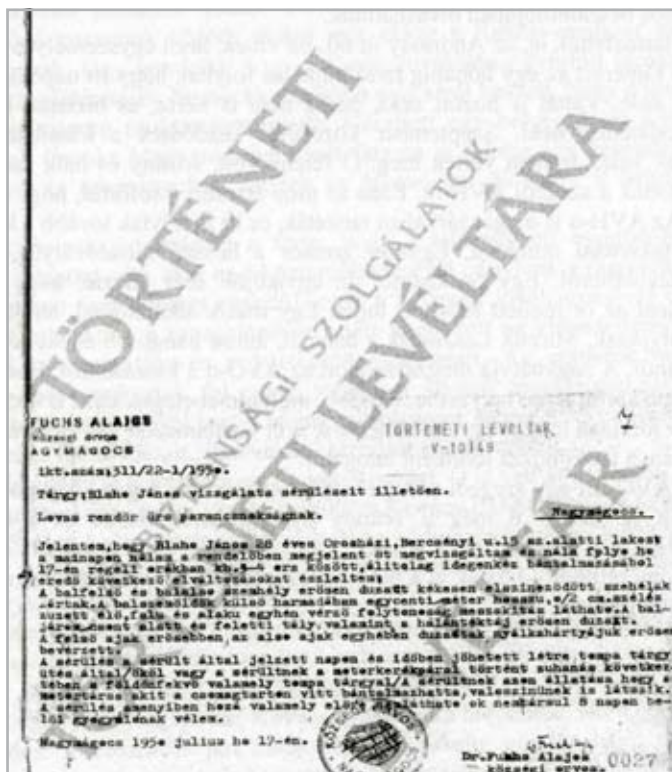
Ezzel a mozgalom 1949 augusztusában megkezdte működését és a szervezők aktivitásának köszönhetően gyorsan gyarapodott a tagok létszáma, rokoni, baráti, ismeretségi kapcsolatokon keresztül több száz fő került kapcsolatba az FG-vel. A szervezkedés társadalmi összetételét megvizsgálva heterogén képet kapunk. Kulákok, vagy kuláknak bélyegzettek természetesen jelentős létszámban vettek részt benne, de szintén szép számmal fordultak meg

középparasztok és egyszerű földművesek is az FG sorában, sőt, akadt kézbesítő, vadőr, rendőr, újságíró, ügyvéd, vagy orvostanhallgató is a szervezkedők között. A legnagyobb létszámban természetesen azért a parasztság képviseltette magát a mozgalomban, ennek következtében szervezkedés főként a tanyavilágban fejtette ki a legnagyobb aktivitást, de a városokban (pl. Orosháza, Hódmezővásárhely, Makó, Békéscsaba, stb.), illetve falvakban (pl. Nagyszénás, Gádoros, Csorvás, Magyarcsanak, Maroslele, stb.) is terjedt a mozgalom.

Területileg különböző centrumok alakultak ki, mint a már említett Hódmezővásárhelytől Orosházáig terjedő tanyavilág, ahol a „katonai”²⁹ kiképzések is zajlottak, itt Kovács István bizonyult a legaktívabb szervezőnek, illetve a Szentés és Makó környéki tanyákon is megindult a szervezés, valamint Békés megyében is. Görbics Béla orvostanhallgató beszerzésével megindult a mozgalom szervezése Szegeden is. A tagok folyamatosan gyűléseket tartottak, a politikai helyzetet értékelték, valamint azt vitatták meg, mit tehetnének a rendszerváltozás érdekében.

Feketével Blahó 1949 őszétől rendszeresen találkozott. A találkozókra általában havonta került sor, Fekete mindig futár útján hívta Blahót, a küldönc mindig különböző személy volt. Blahónak folyamatosan be kellett számolnia Feketének a szervezkedés pillanatnyi állásáról, illetve a pénz gyűjtéséről, továbbá engedélyt kapott rá, hogy az összegyűjtött pénz egy részét saját megélhetésének biztosítására fordíthassa.³⁰

A Fehér Gárda többi szervezője azonban semmit nem tudott Feketéről, még a nevét sem volt hajlandó elárulni a tagoknak Blahó, ugyanis félt az esetleges következményektől (Fekete megfenyegette, hogy megölik, ha bármilyen dekonspirációt elkövet). Amikor az FG tagjai már egyre inkább követelték, hogy tétlenség helyett kezdjenek fegyveres akcióba, Blahó próbálta visszafogni őket, a felső vezetés nyugalomra és várakozásra felszólító parancsára hivatkozva. A tagok követelték, hogy Blahó nevezze meg a felső kapcsolatát, amire nem volt hajlandó. A sok kérdezősködés egyre kellemetlenebbé kezdett válni Blahó számára, aki így merész lépésre szánta el magát.

BLAHÓ JÁNOS ORVOSI LÁTELETE A TITOKZATOS TÁMADÓ OKOZTA SÉRÜLÉSEKRŐL FORRÁS: MAGYAR PARASZTBALLADA 112.

A Feketével való következő találkozáson, ami 1950 júniusában Hódmezővásárhely és Algyő között, a kopáncsi vasútállomáson történt, Blahó elhatározta, hogy Szegedig követi „felettesét”. Felugrott a vonatra, amivel Fekete Szegedre indult és úgy tűnt, terve sikerrel is jár. Szeged-Rókus állomáson leszállt Fekete a vonatról, innen villamossal ment tovább, Blahó tovább követte, azonban az első megállónál kellemetlen meglepetés érte, két ismeretlen férfi minden különösebb magyarázat nélkül letaszította a villamosról.³¹ Felszólították, hogy ne kövesse Feketét, mert ha még egyszer megteszi, likvidálják. Blahó ezután érthető módon az első vonattal visszautazott Orosházára.

A következő találkozó alkalmával Fekete természetesen szóba hozta az esetet, elmondta, hogy a FG karhatalmi csoportja³² kapcsolta le Blahót és figyelmeztette, hogy még egyszer ne sértse meg a konspirációs szabályokat. Az eset Blahóban nem keltett kétségeket, szorgalmasan és naivan folytatta tovább a szervezést, az FG jelentősége tovább nőtt a szemében a történetek után. Tekintélye azonban rohamosan csökkent a szervezkedésen belül, amit hiába próbált az amerikai nagykövetséggel való kapcsolatfelvétellel,³³ illetve az állítólagos dunántúli FG szervezettel való kapcsolatkereséssel³⁴ orvosolni. Kovács István ugyanis a tagok többségének támogatását élvezve 1950 tavaszán már a szervezkedők aktivizálódását sürgette, hogy végre fejtsenek ki valamilyen érdemi tevékenységet, ne csak gyűlésezzenek és gyakorlatozzanak.³⁵ Blahó tekintélyvesztésével párhuzamosan az ÁVH is egyre több információhoz jutott a szervezkedésről.

Besúgók a kezdeti szakaszban

A beszervezett fehérgárdisták nem ügyeltek eléggé a diszkrécióra, nyilvánvalóan nem voltak a megfelelő konspiratív módszerek birtokában. A szervezkedés híre gyorsan terjedt a tanyavilágban, és nem csak ott, jó példa erre a hódmezővásárhelyi Kun József esete, aki demokráciaellenességért és izgatásért volt elítélve, a börtönben, feleségétől hallott a szervezkedésről.³⁶ A hírek azonban természetesen eljutottak illetéktelen fülekbe is. A legkorábbi időszaktól kezdve, négy hónappal a mozgalom beindítását követően már megjelent az első informátor az FG mozgalommal kapcsolatban.

Király Mihály egykori csendőr 1949. december 28-án jelentkezett az ÁVH hódmezővásárhelyi kirendeltségén, hogy egy szervezkedéssel kapcsolatos információk birtokába jutott.³⁷ Király ezután az ÁVH-tól azt a feladatot kapta, hogy a vásárhely-kutasi tanyákon lépjen kapcsolatba az emberekkel, tehén és disznó vásárlás ürügyén, így próbáljon információkat szerezni. Mivel a helyiek ismerték Király csendőrmúltját, megbíztak benne. Királyt még egy csoport vezetésével is meg akarták bízni,³⁸ végül csak egyszerű tagnak lépett be³⁹ az FG-be, és 1950. elejétől folyamatosan adta a jelentéseket – az FG szervezetéről, a szervezők tevékenységéről – melyeknek köszönhetően az ÁVH egyre pontosabb képet kapott a mozgalomról. Elsőként informálta az államvédelmiskeket a mozgalom fegyveres mivoltáról,⁴⁰ valamint azt a feladatot kapta, hogy gyűjtsön a későbbi konkretizálás során felhasználható információkat (például a befizetett pénz fejében kérjen nyugtát). Azonban a Király iránti kezdeti bizalom jelentősen csökkent, annak folytonos kérdezősködése miatt, így például egy tervezett „katonai” kiképzésen nem engedték, hogy részt vegyen, nem avatták már be a fontosabb ügyekbe.⁴¹ Jelentései sem tartalmaztak – hálózati szempontból – annyi fontos információt, főleg a parasztság hangulatára koncentráltak és általában azt kapta feladatul, hogy a tagosítással, beszolgáltatással kapcsolatos, gazdasági jellegű dolgokról

kezdeményezzen beszélgetéseket.⁴² Király jelentései azonban összességében azért bírtak a hódmezővásárhelyi ÁVH számára nagy jelentőséggel, mert tisztázták az FG vezetője kilétének kérdését. Korábban ugyanis csak találgattak, Ifj. Mérai Kálmán és Szántó Lajos neve is fölmerült, mint főszervező, Királynak köszönhetően végül kitisztult a kép és 1950 márciusára eljutottak Blahó személyéig.⁴³ Blahót ezután szoros államvédelmi megfigyelés alá helyezték, figyelték mikor fordul meg a lakásán, feltűntek gyakori utazásai (Szentés, Gyula, Békéscsaba, Orosháza környéke), még dunántúli útján is követték, pontosan tudták ugyanis merre járt.⁴⁴ Egy másik besúgó, Baranyi Imre került előtérbe 1950. tavaszán, attól kezdve, hogy Királyban már nem bíztak az FG tagok. Baranyi kulák származású volt, de kérte felvételét az MDP-be, a kedvező elbírálás reményében jelentett a szervezkedésről.⁴⁵ Baranyi az FG kapcsán főként szomszédjától, Balogh Sándorról szerezte az információt,⁴⁶ jelentéseiben beszámol a pénzgyűjtésről, gyűlésekről, valamint ami a legfontosabb: fegyveres kiképzések tartásáról.⁴⁷ Több jelentésben is utal Blahó és Kovács sikertelen dunántúli útjára. Jelentéseinek egyik legfontosabb mozzanata, hogy tudósít a Kovács István és Blahó közötti kirobbanó ellentétéről. Ezen kívül Baranyinak sikerült az, ami Királynak nem: szerzett nyugtát, miután befizetett száz forintot a szervezkedés kasszájába.⁴⁸

A harmadik informátor, aki jelentette a szervezkedést 1950 tavaszán az ÁVH-n, Párkányi István csongrádi állami tanító volt, aki feleségétől értesült a FG mozgalomról, jelentéseivel megerősítette a fent említett információkat. A három informátornak is köszönhetően tehát az ÁVH-n viszonylag pontos képet vázolhattak fel a szervezkedés struktúrájával, személyi összetételével, területi elhelyezkedésével kapcsolatban. Az ÁVH-n a mozgalom „realizálására”⁴⁹ tett első lépésre, Blahó őrizetbe vételére, 1950. nyarán látták elérkezettnek az időt – mielőtt még esetlegesen elveszítették volna kontrollt az események felett, ugyanis az elégedetlenkedő FG tagok közül volt, aki állítólag még a forradalom kirobbantását is követelte.⁵⁰

Blahó letartóztatása

Blahó őrizetbe vételére furcsa közjátékot követően került sor. A nagymágocsi kocsmából 1950. július 16-án este motorkerékpárral hazafelé induló Blahót ugyanis útközben felvett ismeretlen utasa minden valószínűség szerint leütötte.⁵¹ Az árokban fekvő Blahóra a tejeskocsis talált rá másnap reggel,⁵² kihívta hozzá a körzeti orvost, aki miközben a hátára fordítva megvizsgálta a sérültet, egy pisztolyt talált alatta a földön, ezt jelentette is a nagymágocsi lovas rendőrsőrn. A kikerülő rendőrök Blahót őrizetbe vették, és a rendőrsőrsre szállították.⁵³

A következő egy nap történései nem ismertek előttünk, ami biztos, hogy Blahót Szegedre szállították, 1950. július 18-án ugyanis az ÁVH szegedi osztályán hallgatta ki M. Szabó István államvédelmi (áv.) főhadnagy.⁵⁴ Blahó őrizetbe vételekor azonban az ÁVH már jelentős mennyiségű információval rendelkezett az FG mozgalomról, köszönhetően az igen aktívan munkálkodó informátoroknak és ügynököknek, azonban a meglévő információmennyiség még nem volt elegendő a szervezkedés teljes körű feltérképezéséhez, és felgöngyölítéséhez. Ez jelentheti a magyarázatot arra, hogy miért vártak közel két hónapot a tagok (egy részének) összegyűjtésével és letartóztatásával Blahó őrizetbe vételét követően, miközben Blahó kihallgatásai során tett vallomásaiból is próbáltak még több információt nyerni.⁵⁵

A Blahó őrizetbe vétele és a szervezkedés államvédelmi „realizálása” közötti időszakban a mozgalom szervezése tovább folyt. A „nagyfőnökről” ugyan nem tudtak semmit, pár nap

múlva terjedt el a letartóztatás híre. Nagyobb zűrzavar nem ütötte fel a fejét a szervezetben, új vezető után próbáltak nézni a szervezkedők – sikertelenül.

Időközben elkezdett az FG tagok között terjedni az a Blahónétól származó információ, hogy Blahót megszőktették az orvosok a kórházból (ahová a motoros balesete miatti sérülésekkel került), és külföldre szökött, feleségének Bécsből küldött levelet, melyben megírta, hogy Jugoszláviába készül.⁵⁶ Ez azonban nem felel meg a valóságnak, Blahó ugyanis végig a szegedi ÁVH foglya volt, és folyamatosan kihallgatták. Ezalatt az ÁVH-n sorra jelentkeztek a besúgók, informátorok a szervezkedéssel kapcsolatban. Pallai Sándor, Sztahanov Tszcs. üzemi párttitkára jelentette a kútvölgyi rendőröknek, hogy tudomására jutott, hogy a környéken FG néven demokráciaellenes szervezkedés folyik.⁵⁷

Az „U-V-29” fedőnevű Szűcs M. István – volt rendőr – Bartók Zoltánról (hódmezővásárhelyi FG szervező) írt jelentésében (1950. július 27.) a szervezkedés fegyveres mivoltáról,⁵⁸ valamint egy kenyereparti (hódmezővásárhelyi tanyavilág) szervezendő gyűlésről tudósít. Az ügynök feladatul kapta a részvételt az említett gyűlésen, és ott részletesen feltérképezni a résztvevőket, illetve, hogy mennyi fegyverrel rendelkeznek, és hol rejtegetik azokat.⁵⁹ Azonban erre nem kerülhetett sor, ugyanis „U-V-29” ügynöki pályafutása nem tartott sokáig a FG ügyében, súlyos dekonspirációt követett el (Bartók fülébe eljutott, hogy figyelik, ennek következtében már nem bízott Szűcsben, aki hálózati szempontból használhatatlanná vált.)⁶⁰ Baranyai Béla, volt honvéd alezredes, a Katonapolitikai Osztály informátora 1950. augusztus 17-én szóbeli jelentésben számolt be M. Szabó István av. főhadnagynak, hogy több személytől értesült a Hódmezővásárhely környéki tanyavilágban zajló FG szervezkedésről. Baranyai szerint a szervezet nem fejt ki tevékenységet, mivel a vezetőt elfogták és félnek a következményektől.⁶¹ Bartók Zoltánt megfigyelését sem hagyták abba. A „K-13” fedőnévre hallgató ügynök 1950. szeptember 7-i jelentésében számol be arról, hogy Bartók, valamint kollegája, Simonka György, szintén újságíró, egy esetleges rendszerváltás után lapot készülnek kiadni, melyre már az előkészületeket is megtették.

Összességében két fontos esemény történt az átmeneti időszakban: az egyik a már említett kenyereparti éjszakai gyűlés volt. Összekötők mozgósították riadóláncban az embereket, hogy: *„mán Pestön vannak az angolok és gyűnnek főlzabadítani”*. A hír hatására több ezres tömeg gyűlt össze a már említett kenyereparti részen. Azonban hiába vártak ott egész éjszaka, a csoda elmaradt.⁶² Az ÁVH ugyanis már tudott a gyűlésről és igyekezett azt a felhasználni. A gyülekezőhelyen ugyanis civil ÁVH-sok osztogattak sorszámot a parasztoknak, ami alapján (is) később begyűjtötték őket.

A másik említésre méltó esemény a fent említett időszakból, pedig a mozgalom egyik gócpontjának bizonyuló Kiskirályságon (ma: Eperjes, Csongrád m.) történt incidens, ami miatt az ottani FG tagok is bekerültek az ÁVH látókörébe. Az 1950. október 15-én történt, „*kiskirálysági kocsmai verekedés*”-ként aposztrofált incidens⁶³ során a kiskirálysági „Ifju Gárda” tévészcs. elnöke, Ifj. Kiss Tamás keveredett dulakodásba egy Vendlóczki János nevű helybeli kisparaszttal. Az ügy el is simult volna, Vendlóczki bocsánatot kért a viselkedéséért, azonban a történet akkor lett igazán érdekes az ÁVH számára, amikor kiderült, hogy a Vendlóczkit felbujtó Laszli János tagja az FG-nek. Ugyanis még az incidens napján jelentkezett Breznik György⁶⁴ a helyi párttitkárnál, és részletesen beszámolt a helyi FG szervezkedésről szerzett információiról.

Mint láthatjuk, Blahó őrizetbe vételét követően az információk több csatornán érkeztek az ÁVH-ra, lassan elkezdődhetett az ügy „realizálása”.

A mozgalom államvédelmi „realizálása”

Az ÁVH a megfelelő mennyiségű információk birtokában 1950 őszén látott hozzá az FG mozgalomban részt vevők begyűjtéséhez. Az első szakasz 1950 szeptemberének elején kezdődött és mintegy tíz nappal később zárult le. A főszervezőket, szervezőket kivétel nélkül, valamint a leginkább aktív tagokat letartóztatták.⁶⁵ Az összegyűjtött embereket először Hódmezővásárhelyre vitték, egy Ady Endre utcai ház pincéjébe, ahol már folyamatosan verték az elfogottakat, majd átszállították őket a szegedi Tisza szálló (akkori szegedi ÁVH parancsnokság) épületébe, ahol szintén a pincében, kialakított zárkákban, embertelen körülmények között tartották őket fogva.⁶⁶ Itt azután kőkemény vallatás alá vetették őket, mely során a lelki és fizikai terror minden eszközét bevetették a kihallgatók, brutalitásuk sem tudta azonban megtörni a fehérgárdistákat, például Ifj. Juhász Imre tarkójához és homlokához hiába tartottak – egyszerre – fegyvert és ordítottak rá, hogy: „*írd alá te mocskos fasiszta*”⁶⁷, nem írta alá az elé készített, koholt vádak tartalmazó vallomást. A vallatás később specifikussá vált, bizonyos csoportok (orosházi, kiskirálysi stb.) tevékenységének feltérképezésére irányult, ekkor már a verések elmaradtak.

Az ítéletek

A Tisza szálló pincéjében négy hónapig tartották fogva a letartóztatottakat, az első tárgyalásra 1951 januárjában került sor a szegedi Megyei Bíróságon, ahol harminc fő ügyében hoztak ítéletet.⁶⁸ Az első- és másodrendű vádlottak – Blahó János és Kovács István – halálbüntetést⁶⁹ kaptak, a többi vádlottat súlyos, öt évtől életfogytig terjedő szabadságvesztésre ítélték. A rendőrök (hat fő) és katonai sorállományú (két fő) résztvevők ügyét a szegedi ÁVH a budapesti katonai ügyészségnek adta át.⁷⁰ Ügyükben a katonai törvényszék bírósági tanácsa 1951. augusztus 9-én mondta ki a jogerős ítéletet,⁷¹ az elítélteket öttől nyolc évig tartó szabadságvesztéssel sújtották.

Az elítélt személyeken kívül további huszont két főt⁷² internáltak, akik ítélet nélkül a kistarcsai internálótáborba kerültek, miközben a családjuk semmit sem tudott róluk. Itt tovább folyt a fizikai bántalmazásuk, valamint a megfigyelésük is, a besúgó általában a cellatárs volt,⁷³ Külön említést érdemel Karkus István esete, ugyanis nagymennyiségű, az ő nevével szignált, kézzel, ceruzával írott jelentés maradt fenn ebből az időszakból. Készültek több száz nevet tartalmazó kimutatások is, a még szabadlábbon levő FG tagokról,⁷⁴ a neveket az internáltaktól nyerték, kihallgatás, vagy besúgó útján. Az ÁVH a korabeli gyakorlatnak megfelelően a bevett sémához alkalmazkodva adta a jelentéseken keresztül a rabok szájába valótlanságok egész sorát. Ilyen „kötelező elemek” voltak például: a Jugoszláv kapcsolat⁷⁵ hangsúlyozása, a klerikális reakció,⁷⁶ valamint magas rangú táborno kők bekeverésére⁷⁷ tett gyenge kísérletek. A fasiszta jelzót sem sikerült ráerőltetni az FG-re, melyet az antiszemitizmus lett volna hivatott alátámasztani, azonban a letartóztatottak közül senki nem volt része a zsidók elleni atrocitásoknak, valamint sem a nyilaskeresztes pártnak, sem az SS-nek nem voltak tagjai.⁷⁸ A felsoroltakon kívül megkísérelték még összekapcsolni a szervezkedést egy másik illegális mozgalommal, a szegedi Kereszt és Kard Szövetséggel,⁷⁹ szintén sikertelenül.

A fogva tartottakról először 1952. januárjában kaphattak életjelet a hozzátartozók, amikor is levelet írhattak haza, 1952. februárjától már látogatós is fogadhattak. Jellemző a tábor körülményeire,⁸⁰ hogy például Ifj. Juhász Imrét alig ismerte meg a felesége, úgy lefogyott a fogva tartás alatt.

Kistarcsa után különböző helyekre kerültek kényszermunkára,⁸¹ például Várpalotára, Inotára Isaszegre, Márianosztrára. Végül 1953-ban visszatértek a rabok Kistarcsára, ahol 1953. augusztus 27-én végül elítélték őket. A tárgyalás természetesen csak jelképes volt, a védelem is komolytalannak bizonyult.⁸² A vádlottakat egyenként vezették a Budapestről kivonuló bíróság elé, felolvasták a vádiratot,⁸³ majd két perc szünetre kivonult a bíróság, amely után visszajöttek és kihirdették az előre megírt ítéletet, amely négytől nyolc évig terjedt és az internálás beleszámított. Az ítélet kihirdetése után a legtöbben bányákba kerültek dolgozni.⁸⁴ A letartóztatások első és második hulláma között is folyt a még szabad lábbon levő tagok megfigyelése, „F-40”, „F-51”, „F-64”, „Harkányi Lajos”, „Érdes Gábor”, „M-20” fedőnevű ügynökök sorra adták le jelentéseiket.

Újabb letartóztatások

Az FG-tagok letartóztatásának második szakasza 1952-ben zajlott le, mely során az addig megszerzett⁸⁵ nevekre támaszkodva, szisztematikusan kezdte meg az ÁVH az emberek összegyűjtését. Sokan, akik az első körben valamilyen oknál fogva elkerülték a letartóztatást, most sorra kerültek.⁸⁶

A letartóztatások harmadik szakasza a Nagy Imre miniszterelnöki megbuktatásának évében, 1955-ben zajlott le, 1955 áprilisától 1955 augusztusáig tartott, mely során húsz FG tagot vettek őrizetbe, főként a hódmezővásárhelyi tanyavilágban élők közül.⁸⁷

Itt kell megemlítenünk egy békéssámsoni, Magyar Ellenállási Mozgalom nevű szervezkedést,⁸⁸ mely 1951-ben, a fehérgárdisták letartóztatásának első szakasza idején kezdődött, és egészen 1955-ig tartott. Tagjai tizenhétől huszonhárom éves fiatalok voltak, akiknek célja „az ellenállás ébrentartása” volt. Fegyveres felkelésre nem gondoltak, tevékenységük röplapok szétszórásából állt, melyeken a beszolgáltatás teljesítése ellen szólítottak fel, illetve a besúgókat fenyegették: „*Sír a magyar róna, ruszki csizma nyomja, ávós spicli figgyeliink*”. A röpcédulákat viszonylag nagy körzetben szórták szét: Békéssámson, Orosháza, Tótkomlós, Mezőhegyes, Békéscsaba térségében. Négy évig folytatták tevékenységüket, lebukásukat egy véletlennek köszönhették, a sorkatonai szolgálat alatt egyikük beszélt a szervezkedésükről egy beépített államvédelmisnek. Összesen huszonhárom főt tartóztattak és ítélték el, két halálos ítélet is született, de ezeket később életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. Az 1963-as amnesztia alkalmával szabadultak.

A kollektívizálás folytatódott, az újabb letartóztatásokat nyilvánvalóan megfélemlítésnek szánták.⁸⁹

A Fehér Gárda utóélete, a tagok további sorsa

Az ügy államvédelmi „realizálásának” első szakaszában letartóztatottak és a Kistarcsán elítélték közül 1956 elején többen, akik – a többiekhez képest – enyhébb büntetést kaptak, annak leteltével szabadlábra kerültek. A forradalom alatt jó néhány, még börtönben levő egykori FG tagot szabadítottak ki a forradalmárok, akiknek azonban le kellett tölteniük a büntetésükből hátralevő részt, újra börtönbe kellett vonulniuk 1957 elején, mikor a helyzet konszolidálódott és visszatért a diktatúra. Az 1963-as nagy amnesztia idején szabadultak ki a még börtönben levő egykori FG tagok.

Természetesen nem mindenki maradt Magyarországon, többen külföldre emigráltak. A

Magyarországon maradtak ezután még évtizedekig figyelték, lakhelyüket sem hagyhatták el engedély nélkül, besúgókat építettek be a környezetükbe. A legtöbben kénytelenek voltak téeszben vagy állami gazdaságban munkát vállalni, csak néhányan maradtak ezután is egyéni gazdálkodók, bár ezért őket semmilyen retorzió nem érte.

Megfigyelés alatt

A „Fejes József” fedőnevű Kenyeres László jelentéseit 1959 decemberétől 1965 augusztusáig írta, kezdetben a környezetében lévő kulákokról⁹⁰, majd 1960. februári belépését követően munkahelyén, a Ságvári Tsz-ben dolgozó kulákokról. Miután belépett a Ságvári Tsz-be, azt a feladatot kapta, hogy folyamatosan készítse el a már belépett kulákok, illetve volt FG tagok (köztük jó néhány közveszélyesnek minősített elem⁹¹) névsorát.⁹² A tagok megbíztak benne, hiszen Kenyerest is az FG miatt tartóztatták le⁹³ 1955-ben, apósával, Mónus Istvánnal⁹⁴ együtt,⁹⁵ sőt még gyakran figyelmeztették is, vigyázzon mit mond, mert a besúgó közöttük van.⁹⁶ Fejes tehát szorgalmasan⁹⁷ írta jelentéseit, mindvégig a lebukás veszélyétől mentesen, a kapott feladatait általában maradéktalanul végre hajtotta. Folyamatosan beszámolt a volt FG tagok és a téesz tagok aktuális kül- és belpolitikai helyzettel kapcsolatos véleményéről, esetleges ellenséges tevékenységükről.⁹⁸ Különösen azokra koncentrált, akikkel jó viszonyt ápol, így a legtöbb jelentésben szerepel például Id. Csáki Kálmán,⁹⁹ Insperger János, vagy Szőke Pál. Jelentéseiből egyébként kirajzolódik, hogy a volt FG tagok közül a legtöbben az 1960-as évek elején már nem reménykednek a rendszerváltozásban, belenyugszanak a pillanatnyi helyzetbe, bizonyos fokig még elégedettek is a sorsukkal.¹⁰⁰

„Fejes” 1964. márciusára fejezi be kutatómunkáját, jelentésben felsorol összesen harminchárom egykori FG tagot, akik kapcsolatban állnak a Ságvári Tsz-szel – közöttük tizenkét fő, aki büntetve volt a szervezkedés miatt – valamint feltünteteti politikai magatartásukat.¹⁰¹ A jelentéseket tartalmazó dossziét 1965. augusztus 7-én zárták le,¹⁰² „Fejes” ezután nem jelentett többet. Kenyerest ugyanis elküldte továbbtanulni a téesz Debrecenbe, amikor végzett a Ságvári Tsz. főagronómusa lett. Egészen 1970-ig, ekkor ugyanis Szőregre ment egy másik gazdaságba, helyét egy „méltó” utód vette át a téesz főagronómusi pozíciójában: Baranyi Imre,¹⁰³ szintén korábbi besúgó.

Természetesen nem Kenyeres volt az egyetlen besúgó a Ságvári Tsz-ben, ugyanis még őt is megfigyeltették, egy „Csendes” fedőnevű ügynökön keresztül,¹⁰⁴ valamint előfordult, hogy ellenőrizték jelentéseit „Kalocsa” fedőnevű ügynök jelentésein keresztül.¹⁰⁵

Az egykori fehérgárdisták megfigyelésére az 1957 és 1965 közötti időszakban is jelentős erőket mozgósított a belügy, egy sor ügynök¹⁰⁶ figyelte tevékenységüket, megnyilvánulásaikat. A fent említettek mellett „Kende”, „Miklós”, „Marosi” figyelte Hódmezővásárhelyt illetve a környékbeli tanyavilágot, Békés megyében „Guriga”, „Trencsenyi”, „Fehéri” jelentett. Összességében a megfigyelt egykori FG tagokat 1963-as amnesztia után fizikai bántódás nem érte, bár szakmai előmenetelükben akadályozva voltak. Nem tölthettek be sem a téeszben, sem a falusi vagy városi adminisztrációban még középszintű vezetői helyet sem.¹⁰⁷

Egyetlen résztvevő, Bartók Zoltán egykori újságíró halála történt gyanús körülmények között. Bartók 1956. májusában szabadult Márianosztráról, az októberi forradalom idején forradalmár lett, újra írt, valamint újrászervezte a Kisgazdapártot Hódmezővásárhelyen Ifj. Csáki Kálmán és Oláh Sándor társaságában.¹⁰⁸ A forradalom bukása után 1957. elején elfogták, Tökölre került, majd 1963-ban szabadult ismét, ezután Acsádon töltött be a téeszben

főállattenyésztői állást. Gyanús körülmények között, arccal a mocsárban fekve találták meg 1967-ben, állítólag öngyilkos lett.¹⁰⁹ Az egykori FG-tagok megfigyelése még az 1970-es években is folyt tovább, általában a halálukig figyelték őket, bár volt, akit idős korára tekintettel, és mert nem tanúsított rendszerellenes magatartást, töröltek a nyilvántartásból.

A mozgalom értékelése

Felmerül a kérdés, hogy provokáció áldozatai voltak-e a résztvevők, netán egy spontán szerveződő ellenállásként kell felfognunk a szervezkedést. Az igazság valahol a kettő között keresendő. A történeteket tüzetesen megvizsgálva arra kell jutnunk, hogy a titokzatos Fekete István fellépése adta meg a kezdő lökést a mozgalom szerveződéséhez, amely már egy meglévő elégedetlenségre építve alakult meg. A kezdetektől viszont jelen volt a spontaneitás, ahogyan az FG szerveződött. Összességében tehát a kezdeti idők államvédelmi provokációja közvetlenül nem bizonyítható, csupán közvetett bizonyítékok állnak rendelkezésünkre. Eltekintve az esetleges kezdeti provokációtól a mozgalom megszerveződését mindenképpen tekinthetjük a represszióra adott társadalmi reflexként, melyet a végső elkeseredés szült egy olyan korban, amikor már az államellenes szervezkedésnél jóval kevesebb is elegendő volt ahhoz, hogy valakit letartóztassanak.¹¹⁰

Szintén fontos kérdés a FG fegyveres szervezkedésként való beállítása. A szervezkedők birtokában ugyan voltak fegyverek, de csupán néhány második világháborús, használhatatlan fegyveralkatrész (géppuskák, de hiányos, működésképtelen állapotban), néhány pisztoly és vadászpuska, melyek segítségével nehezen lehetett volna felvenni a harcot az itt állomásozó szovjet hadsereggel, még ha jött is volna a várva várt brit vagy amerikai támadás. A számos jelentésben és kihallgatás jegyzőkönyvében szereplő jugoszláv illetve amerikai fegyverek csak fikciók, melyet a résztvevők találtak ki, hogy hangsúlyozzák az újonnan beszervezetteknek a mozgalom jelentőségét, illetve az államvédelem részéről is hasonló volt cél, a szervezkedés veszélyességének felnagyítása.

Mint láthatjuk maga a szervezkedés közvetlenül nem jelentett volna az államhatalomra veszélyt, potenciálja csak helyi szinten okozhatott volna problémát, az FG valódi veszélyt közvetve, társadalomszervező ereje miatt jelentett, különböző rétegek széles spektrumát volt képes megmozdítani a fennálló rendszer ellen. A mozgalom terjedése és a más mozgalmakkal való kapcsolat keresése már magában hordozta volna egy országos szintű szervezkedés megindításának lehetőségét, ezt az államhatalom már nem engedhette, még akkor sem, ha szinte mindvégig kontrollálta az eseményeket. Be kellett avatkozni, a mozgalmat felszámolták. Az emberek megfélemlítése sikerült, az 1956-os forradalom idején már nagyon kevesen mertek az egykori FG tagok közül bármilyen tevékenységet kifejtetni (különösen annak fényében, hogy sokan ekkoriban szabadultak, vagy a forradalmárok szabadították ki őket).

Az FG egykori tagjait a megbélyegzés évtizedekig kísérte, az államhatalom mind erkölcsileg, mind anyagilag megpróbálta ellehetetleníteni az egykori szervezkedőket, életpályák törtek ketté, több száz család életét befolyásolta, hogy valamely tagja részt vett a FG mozgalomban. A rendszerváltásnak nevezett időszakban sor került az FG tagjainak rehabilitálására, de talán még mindig nem kerültek a méltó helyre, nem kapják meg az őket illető megbecsülést, történetük nem ismert széles körben, ugyanis az FG évtizedekig tabunak számított. Az életben levők 1990 után kárpótlást kaptak a kommunista terror következtében elszenvedett bántalmazásokért, azonban a lelki sebekre ez nem nyújthatott gyógyírt. Napja-

inkban is még kizárólag az 1956-os népfelkelés jelenti a köztudatban a Rákosi-diktatúrával szembeni ellenállást, bár tény, hogy az FG országos jelentőségében nem is vetekedhet 1956 őszének eseményeivel.

Az FG mozgalom tanúsága, hogy a legkilátástalanabb időkben jelenthet reményt a társadalmi összefogás. Volt a résztvevők között természetesen, aki megtört és vallott, de a többség hű maradt elveihez és nem árulta el barátait a kegyetlen kínzások hatására sem. Juhász Imre egykori fehérgárdistát a *Signum Urbis Honorantis* címmel tüntette ki Hódmezővásárhely közgyűlése 2008. október 23-án, ahogy Kószó Péter alpolgármester fogalmazott méltató beszédében: „a XXI. században is vannak még hősök”.¹¹¹

IRODALOM

ÁBTL M-32007/1; M-32007/2. „Fejes”.

ÁBTL O-9001. „Fehér Gárda”.

Bálint László 2005: *Különös szervezkedések Szegeden és környékén (1945-1953). A hírbehát koncepciók eljárások és ítéletek első magyar példái.* Szeged, Belvedere Meridionale.

Bárdi Nándor–László Márton 2008: A kollektivizálás és a falu átalakítása. In BÁRDI NÁNDOR–FEDINEC CSILLA–SZARKA LÁSZLÓ (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Budapest, Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet. 234–241.

Bolgár Dániel 2008: A kulák érthető arca. Fogalomtörténeti vázlat. In HORVÁTH SÁNDOR (szerk.): *Mindennapok Rákosi és Kádár korában.* Budapest, Nyitott Könyvműhely, 50–93.

Bottoni, Stefano 2008: Az ötvenes évek a kelet-közép-európai kommunista államokban. A pártállami nemzetiségi politika alakváltozatai. Bárdi–Fedinec–Szarka (szerk.): i. m. 230–233.

EMLÉKPONT: A hivatkozott interjúk a hódmezővásárhelyi Emlékpont Múzeumban találhatóak (6800 Hódmezővásárhely, Andrásy utca 34.)

Farkas Gyöngyi 2006: Ügynökjelentések, kihallgatási jegyzőkönyvek, kérvények. A társadalomtörténet-írás lehetséges forrásai. *Aetas*, XXI. évfolyam, 4. szám. 146–170.

Fischer Ferenc 2001: *A megosztott világ.* A Kelet-Nyugat, Észak-Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai. (1941–1991). Budapest, Pécs; Dialog Campus.

Kiszély Gábor 2000: *ÁVH. Egy terroriszervezet története.* Budapest, Korona.

Kugyela Ákos 2004: ÁVH-s módszerek: a módszeres ÁVH. In SCHMIDT MÁRIA (szerk.): *Korrajz 2002.* A XX. Század Intézet évkönyve. Budapest, XX. Század Intézet. 139–154.

Kun József 1990: *Tanyai történelem.* Budapest, Magvető.

Orbán Sándor 1980: Tanyaközpontosítás, községesítési kísérletek a felszabadulás után. In PÖLÖSKEI FERENC–SZABAD GYÖRGY (szerk.): *A magyar tanyarendszer múltja.* Tanulmányok. Budapest, Akadémiai. 362–398.

Óze Sándorné–Óze Sándor 2005: *Magyar paraszballada. Fehérgárda a Dél-Alföldön.* Hódmezővásárhely.

Pallai Péter–Sárközy Máttyás 2008: *Némi demokráciától a népi demokráciáig. A kommunista hatalomátvétel története Magyarországon a BBC-archívum tükrében. (1945–1948).* Budapest, Helikon.

Romsics Ignác (szerk.) 2000a: *Magyar történeti szöveggyűjtemény (1914–1999).* I. Budapest, Osiris.

Romsics Ignác (szerk.) 2000b: *Magyar történeti szöveggyűjtemény (1914–1999).* II. Budapest, Osiris.

Romsics Ignác (szerk.) 2007: *Magyarország története.* Budapest, Akadémiai.

Romsics Ignác 1999: *Magyarország története a XX. században.* Budapest, Osiris.

Szenti Tibor 1995: Az Orosházáról elinduló fehérgárdista mozgalom 1948–1955. In SZABÓ FERENC (szerk.): *Tanulmányok a kétszázötven éves Orosháza és vidéke történetéről.* Orosháza. 211–230.

JEGYZETEK

- 1 Szenti 1995.
- 2 Bálint 2005.
- 3 Óze 2005.
- 4 ÁBTL O-9001.
- 5 ÁBTL M-32007/1; M-32007/2.
- 6 Valamint a katonailag nem ellenőrzött, de kontroll alá vont Csehszlovákiában és Jugoszláviában is. FISCHER 2001. 36.
- 7 Kivéve Ausztriát. Bárdi–László 2008, 234.
- 8 Bottoni 2008, 230.
- 9 Romsics 1999, 344.
- 10 Romsics 2000b, 23–24.
- 11 Romsics 2000a, 497–499.
- 12 630/1949. és 1300/1949. számú kormányrendeletek. Orbán 1980, 392; 1-es láb.
- 13 Nagy Imre 1945. március 15-i földosztási törvényjavaslata „beteljesítette a magyar szegény-paraszt évszázados álmát”. Pallai–Sárközy 2008, 17. A Magyar Kommunista Párt (MKP), okulva az 1919-es tapasztalatokból a parasztság megnyerése érdekében támogatta a földosztást. Romsics 1999, 309. Azonban a kommunisták célja kezdetől fogva a szövetkezetesítés volt (1945-ben még csak távlati cél). Romsics 1999, 309. A korabeli kommunista ideológia szerint a földosztást a mezőgazdaság szövetkezetesítésének kellett követnie (az agrárforradalom két szakasza; Bárdi–László 2008, 234.).
- 14 A vita egészen 1947-re nyúlik vissza, Nagy Imre már ekkor ellentétbe került Gerő Ernővel, utóbbi ugyanis elvetette a kisgazdálkodási forma megtartásának lehetőségét, és a gazdaparasztnak korlátozását támogatta. Bolgár 2008, 57.
- 15 Romsics 1999, 311.
- 16 Uo. 17 Uo.
- 18 A parasztság zaklatása a termelőszövetkezetesítés felgyorsítását szolgálta volna, azonban nem vezetett célra, a represszió mégis következetesen folyt, egészen 1953-ig. A Nagy Imre-féle „enyhiülés” időszakában a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőségének (KV) 1953. június 28-i határozatában a párt által elkövetett hibák közé sorolják a termelőszövetkezetek túl gyors ütemű fejlesztésére alkalmazott erőszakos módszereket és az adminisztratív nyomást, illetve a beszolgáltatás rendszerét és a helytelen kulákpolitikát bírálják (*Az MDP KV határozata a párt politikájában elkövetett hibákról és ezek kijavításáról*. Romsics 2000b 69–84.).
- 19 A témát rendkívüli alapossággal tárgyalja: Bolgár 2008, 50–93.
- 20 Az ún. „kulákhatárt” 25 kataszteri hold földbirtoknál, illetve 350 aranykorona kataszteri tiszta jövedelemnél húzták meg. Bolgár 2008, 73.
- 21 Viselkedési kuláknak nevezték a földjeiken béresekkel dolgoztatókat, akik ugyan nem érték el a kulákhatárt, mivel „kizsákmányolók” voltak, mégis kuláknak számítottak. Bolgár 2008, 73–75.
- 22 Lásd Farkas 2006, 146–170.
- 23 Blahó Jánost az 1950. július 18. és 1950. október 23. közötti időszakban öt alkalommal hallgatták k az államvédelem emberei, mely kihallgatások alkalmával, egy kivételtől eltekintve – a Fehér Gárdával való kapcsolatba kerülése mellett – el kellett mondania addigi életútját. A különböző jegyzőkönyvekben az életrajzi adatok lényegében megegyeznek. A kihallgatási jegyzőkönyvek megtalálhatóak az ÁBTL V-10149; illetve az ÁBTL O-9001 jelzetű dossziékban, de közli őket kronológiai sorrendben: Óze 2005, 113–136; praktikus okokból a továbbiakban utóbbira hivatkozom.
- 24 Óze 2005, 113.
- 25 Óze 2005, 121.

- ²⁶ Bálintnak azon megállapítása helytálló, hogy Szegeden csak az időközben Pécsről áthelyezett Décsi nagybácsi tud az állítólagos repülőtszati múltról. Bálint 2005, 209. Ugyanakkor Blahó Orosházán is széles körben terjesztette ezt a valótlanságot (a katonaságnál honvéd volt a rendfokozata, Óze 2005, 113.). Innen is eljuthatott a hír Szegedre, az ÁVH-ra is.
- ²⁷ Bálint 2005, 209; Óze 2005, 113.
- ²⁸ Bálint 2005, 211.
- ²⁹ Főként a szervezkedők birtokában levő néhány fegyver tisztogatásából, szétszedéséből és összerakásából, valamint elméleti képzésből álltak, melyet Kiss Ferenc egykori tiszt tartott. ÁBTL O-9001. 129–132.
- ³⁰ Bálint 2005, 210–216.
- ³¹ Blahóval szemben az ún. „ellenfigyelés” nevű titkosszolgálati módszert alkalmazták (részletesen leírja: Bálint 2005, 218–219.).
- ³² Valószínűsíthető, hogy karhatalmi csoport volt, csak nem az FG-é. Bálint 2005, 218. Felmerül a kérdés, hogy Blahó területi szervezőként elvileg fontos szerepet töltött be, miért nem kapott maga is a védelmére ilyen csoporttagokat.
- ³³ Blahó megpróbálta felvenni a budapesti amerikai nagykövetséggel a kapcsolatot, mert úgy gondolta Fekete elmondása alapján, hogy tudniuk kell a mozgalomról, ám csalódnia kellett. Az amerikaiak nem csak nem tudtak róla, nem is nagyon érdekelte őket. Bálint 2005, 224–225.
- ³⁴ Kovács István és Blahó jártak a Dunántúlon, felvenni a kapcsolatot az ottani állítólagos fegyőrgárdistákkal – sikertelenül. ÁBTL O-9001. 97–99.
- ³⁵ ÁBTL O-9001. 105.
- ³⁶ Kun 1990, 215–216.
- ³⁷ „Tudomására jutott, hogy Vásárhely-kutason valamilyen fehérgárdisták szervezkednek”. ÁBTL O-9001. 69.
- ³⁸ ÁBTL O-9001. 69.
- ³⁹ Neve megtalálható az első, FG tagokról készített kimutatás névsorában. ÁBTL O-9001. 240.
- ⁴⁰ Egy, Szántó Lajosnéval – az egyik főszervező, Szántó Lajos feleségével – folytatott beszélgetés során Király felvetette Szántónénak, hogy minden fehérgárdistának fegyvert kellene adni. Erre Szántóné megnyugtatta, hogy ha el jön az ideje, mindenki kap katonai lőfegyvert. ÁBTL O-9001. 77.
- ⁴¹ Szántó megkérte Királyt, hogy szóljon Tejes Pál vadórnek, hogy fontos közlendője van vele. Az információ átadására felajánlkozó Királynak azonban semmiképpen sem akarta elmondani mi az. ÁBTL O-9001. 74.
- ⁴² ÁBTL O-9001. 77. ⁴³ Óze 2005, 397. ⁴⁴ ÁBTL O-9001. 99.
- ⁴⁵ Óze 2005, 397.
- ⁴⁶ Baranyi 1950. április 25-i jelentésében egyébként Királyról is ír: sokat kérdezősködik, ráadásul „közlékeny természetű”, kiemeli, hogy „az ilyen ember sosem megbízható”. ÁBTL O-9001. 89.
- ⁴⁷ ÁBTL O-9001. 90–91. ⁴⁸ ÁBTL O-9001. 100. ⁴⁹ Bálint 2005, 226. ⁵⁰ ÁBTL O-9001. 105.
- ⁵¹ A feltételezést alátámasztja a Blahót megvizsgáló Fusch Alajos nagymágocsi községi orvos által 1950. július 17-én írt jelentés: „A sérülés a sérült által jelzett napon és időben jöhetett létre, tompa tárgy ütés által /ököl vagy a sérültnek a motorkerékpárral történt zuhanás következtében a földönfekvő valamely tompa tárggyal/ A sérültnek azon állítása hogy a motortársa akit a csomagtartón vitt bántalmazhatta, valószínűnek is látszik.”. Óze 2005, 7.
- ⁵² Óze 2005, 110. ⁵³ Bálint 2005, 17–18. ⁵⁴ ÁBTL O-9001. 112.
- ⁵⁵ Blahó mindent részletesen be is vallott, így tudtak az ÁVH-n részletes kimutatást készíteni a tagok névsoráról már 1950. július 18-án, tehát Blahó első kihallgatásának napján. ÁBTL O-9001. 110–111.
- ⁵⁶ Interjú Blahó Jánosnéval, EMLÉKPONT.
- ⁵⁷ ÁBTL O-9001. 133.

- 58 Bartók óriásit csúsztat azzal a kijelentésével, hogy a szervezkedésnek annyi fegyvere és lőszerre van „*az amerikaiaktól*”, amennyi csak kell. ÁBTL O-9001. 127.
- 59 ÁBTL O-9001. 127.
- 60 „*A fentemlített dekonspiráció következtében B. egyéniünket a Fehérgárda illegális szervezkedésben, mint hírszerzőt tovább használni nem tudjuk*”. ÁBTL O-9001. 135.
- 61 ÁBTL O-9001. 137.
- 62 „*A tömeg majd virradatig várt a csudára, majd arval oszlott szét, hogy nem érzötek mög az angolok*”. Szentí 1995, 216.
- 63 ÁBTL O-9001. 148–151.
- 64 Két évre el volt tiltva a politikai jogok gyakorlásától, ezért megbíztak benne a FG tagok, „*de meg akarta mutatni, mekkora híve a demokráciának*”. ÁBTL O-9001. 150.
- 65 Bálint 2005, 227.
- 66 Interjú Szöke Pálnéval, EMLÉKPONT.
- 67 Interjú Ifj. Juhász Imrével, EMLÉKPONT.
- 68 Őze 2005, 71–72. A második tárgyalás iratai sajnos elvesztek, így csak különböző helyekről összeszedett adatokból lehet rekonstruálni a másodfokú ítéletet, amely legtöbb esetben megegyezett az elsőfokúival.
- 69 A halálos ítélet indoklásában a bíróság három súlyosbító körülményt vett figyelembe: **1.** Blahó és Kovács tevékenysége messze kimagaslott társaik tevékenysége közül; **2.** a náluk levő fegyverek rejtenezését magában is halálbüntetés jár; **3.** Blahó közel egy éven keresztül nem végzett termelőmunkát, helyette a szervezkedés céljára összegyűjtött pénzből élt.
- 70 Őze 2005, 99. ⁷¹ Bálint 2005, 233. ⁷² Őze 2005, 99.
- 73 Az ún. „*fogdaügynök*” alkalmazása a kihallgatási taktika részét képezte, a besúgás mellett a cellatárs gyengéit kitapasztalva tanácsot adott a nyomozóknak, hogyan tudják a legkönnyebben megtörni. Kugyela 2004, 150.
- 74 Például egy 238 nevet tartalmazó lista. ÁBTL O-9001. 231–253.
- 75 Erre számos példát láthatunk, nem csak a kistarcsai jelentések között, de talán az egyik legabszurdabb innen származik: „*Nagymágozs környékén leszállt egy jugoszláv repülőgép, illetve közel jött a földhöz, két személy kiszállt belőle fegyvereket dobáltak ki. Ezt a két személyt Koncz József internált fogadta*”. ÁBTL O-9001. 166. A jugoszláv kapcsolat hangsúlyozása, mint elsődleges cél előnyt élvezett a hihető történet kitalálásával szemben.
- 76 Állítólag Nagy Ferenc internált megemlített két plébánost, Cseh Andrást és bizonyos Zsirost. ÁBTL O-9001. 166. A későbbiekben azonban nem bukkan fel a nevük a szervezkedés kapcsán.
- 77 Az egyik jelentésben Bartók Zoltánnak tulajdonítják azt a kijelentést, hogy a mozgalom rendelkezett egy „*legfelsőbb katonai vezetés*”-sel, mely „*egy igen magas rangú katonai személy kezében volt*”. ÁBTL O-9001. 165. Természetesen a magas rangú vezetőt nem nevezik meg, ahogy a későbbiekben sem, így ezt a szálát sem lehetett tovább vinni. Ebben az időszakban zajlottak az ún. „*tábornokpercek*”, a volt horthysta tábornokok likvidálása. Romsics 2007, 871. Ennek fényében érthető az államvédelmi „*tapogatózás*” ebben az irányban.
- 78 Őze 2005, 393.
- 79 A Kereszt és Kard Szövetség nevű szervezkedés az FG-vel egy időben zajlott Szegeden, hasonló jellegű volt, az államvédelmi realizálása is azonos időszakban történt, ám a két szervezkedésnek nem voltak kimutatható kapcsolatai. A témára bővebben lásd: Bálint 2005, 121–176.
- 80 „*Száraz kutyaszarvból főzték az ebédet*”. Interjú Ifj. Rostás Jánossal, EMLÉKPONT.
- 81 Szentí 1995, 223.
- 82 A tárgyalás során bóbiskoló ügyvéd védőbeszéde a következő volt: „*fiatal korára tekintettel ne akasszák fel*”. Interjú Héjja Lászlóval, EMLÉKPONT.
- 83 „*A fehérgárdista ellenforradalmi mozgalomban való részvétel, amelynek célja a szocialista rendszer megdöntésére irányuló fegyveres szervezkedés volt*”. Szentí 1995, 225.
- 84 Szentí 1995, 225.

- 85 A kistarcsai internálótáborban, különböző börtönökben, illetve a gyanúba keveredett emberek közé beépített ügynököktől származó információk alapján állították össze az ÁVH-n a letartóztatandó tagok újabb listáját.
- 86 Ilyen volt például Héjja László, akit 1950-ben nem tartóztattak le, ezután Budapestre ment a földalattihoz dolgozni, innen vitték el 1952, december 2-án. Interjú Héjja Lászlóval, EMLÉKPONT.
- 87 Nagy Imrét Rákosiéknak sikerült kiszorítani a hatalomból, a párt 1955. április 14-i KV ülésén megfosztják a KV-ben és PB-ben betöltött tisztségeitől, a miniszterelnökségről 1955. április 18-án kellett lemondania. Kiszely 2000, 325.; Óze 2005, 356–357, 397
- 88 Interjú Arany Tóth Ferencsel, EMLÉKPONT.
- 89 Óze 2005, 397.
- 90 Mielőtt belépett volna a téeszbe, feladata a „*spekuláció és üzérkedő kulákok felderítése*” volt. ÁBTL M-32007/1. 39.
- 91 ÁBTL M-32007/2. 4. ⁹² ÁBTL M-320007/1. 83–84.
- 93 Arra vonatkozóan nincs adat, hogy Kenyeres mennyi ideig volt börtönben. Csupán a tartótiszt által írt megjegyzésből derül ki, hogy büntetve volt a FG szervezkedés miatt: „[...] mivel az ügynök és Kiss között régebbi kapcsolat állt fenn, sőt hasonló bűncselekményért volt elítélve az ügynök is, így Kiss megbízott benne [...]”. ÁBTL M-32007/2. 18. Kenyeres előzetes letartóztatásban történt kihallgatásának jegyzőkönyvéből az derül ki, hogy nem volt FG tag, csupán tudott a szervezkedésről. Óze 2005, 320–322.
- 94 Az persze nem tudhatták, hogy Kenyeres kihallgatása során például saját apósáról is azt vallotta, hogy benne volt a szervezkedésben. Óze 2005, 322.
- 95 Interjú Tóth Józsefnével, EMLÉKPONT. ⁹⁶ ÁBTL M-32007/1. 240.
- 97 A tartótiszt megjegyzéseiben szinte kivétel nélkül az szerepel, hogy „Fejes” a találkozókön pontosan megjelent. Ha ez nem így történt, arra igen alapos indoka volt, például karanténban volt az állatok száj- és körömfájással való megbetegedése miatt. „*Se ki, se be, még levél sem*”. ÁBTL M-32007/2. 296.
- 98 Ilyennek számított például a Szabad Európa rádió hallgatása és az ott hallottak továbbadása. ÁBTL M-32007/1. 236.
- 99 Id. Csáki Kálmán 1955 júliusában 8 év börtönt kapott. Vácra került, ahonnan a forradalmárok szabadították ki 1956-ban. A forradalom leverése után, 1957-ben le kellett volna töltenie a fennmaradt büntetését, ehelyett bujdosni kezdett. Öt évig bujkált a tanyavilágban ismerősöknél, 1962-ben fogták el, de végül az 1963-as amnesztia alkalmával szabadult. Interjú Tóth Józsefnével, EMLÉKPONT. Mint kiderül egy későbbi jelentéséből, Kenyeres buktatta le id. Csákit.. ÁBTL M-32007/2. 231–232.
- 100 Ifj. Csáki Kálmán például saját bevallása szerint beilleszkedett a társadalomba. ÁBTL M-32007/2. 183. Elmondta, hogy ugyan nem azonosítja magát teljes mértékben a rendszerrel, de „*a megengedett határokon belül ellenzéki*”. ÁBTL M-32007/2. 241. Oláh József is pozitívan nyilatkozott a belpolitikai helyzetről: „*megszűnt az osztályharc, nincs sok a zaklatásból, majd csak semmi*”. ÁBTL M-32007/2. 192.
- 101 ÁBTL M-32007/2. 122-123. ¹⁰² ÁBTL M-32007/2. 395. ¹⁰³ Óze 2005, 89.
- 104 ÁBTL M-32007/2. 88. ¹⁰⁵ ÁBTL M-32007/2. 78. ¹⁰⁶ Óze 2005, 398–399.
- 107 Ifj. Csáki Kálmán volt kivétel, ám őt is elmozdították pozíciójából, mikor múltjára fény derült. Óze 2005, 399.
- 108 ÁBTL M-32007/2. 315. ¹⁰⁹ Szent 1995, 228.
- 110 Jó példa erre egy Gombkötő nevű orosházi parasztember esete, aki munkaidőben, feladata elvégzése után biliárdozott, majd az ezt szóvá tevő téesztitkára szóváltásba keveredett. Az összeszólalkozás komoly következményekkel járt: „*nem tudni mi lett vele, elvitték, többet nem jött vissza*” (interjú Paulovics Józsefnével, EMLÉKPONT).
- 111 Délmagyar.